

Izvlaštenje u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1852.–1918.

Frane Staničić*

UDK 349.412.28
94.(497.5)

Pregledni znanstveni rad (review scientific paper)

Primljeno 6. 6. 2008.

Prihvaćeno 15. 9. 2008.

Obrađuje se institut izvlaštenja u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1852.–1918., pri čemu se općenito prikazuje nastanak i definicija instituta izvlaštenja. Razvoj izvlaštenja kroz navedeno su razdoblje uređivali brojni zakoni, od austrijskog Općeg građanskog zakonika do autonomnih hrvatskih zakona. Analizira se razvoj izvlaštenja koje je u navedenom razdoblju bilo na teritoriju Kraljevine Hrvatske i Slavonije uređeno trima pravnim sustavima – austrijskim, hrvatsko-ugarskim i autonomnim hrvatskim pravnim sustavom.

Ključne riječi: izvlaštenje, javni interes, postupak izvlaštenja, naknada, utvrđivanje naknade

1. Uvod

Prvi zakon koji je u ovom razdoblju uređivao izvlaštenje bio je austrijski Opći građanski zakonik (dalje OGZ). Izvlaštenje je u OGZ-u uređeno §§.

---

* Frane Staničić, asistent na Katedri za upravno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (assistant at the Chair of Administrative Law, Faculty of Law, University of Zagreb)

364. i 365., a osim tog zakona, doticali su ga se mnogi posebni zakoni i naredbe (Opći zakon o šumama, neke uredbe vlade itd.). Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe uređivali su ga i zakoni koji su vrijedili na cijelom području krune sv. Stjepana te zakoni i uredbe (naredbe) koji su doneseni u autonomnom djelokrugu Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Objasniti će se heterogenost zakona i naredbi koji su uređivali izvlaštenje te nužnost izvlaštenja kao instituta javnog prava.

U radu neće biti objašnjeno uređenje izvlaštenja na cjelokupnom današnjem hrvatskom državnom području budući da je za Istru i Dalmaciju vrijedio drugačiji ustavnopravni režim nego za Hrvatsku i Slavoniju. Naime, Istra i Dalmacija bile su u sastavu Austrije, odnosno poslije u austrijskoj polovini Monarhije, te su za Istru i Kraljevinu Dalmaciju vrijedili isključivo austrijski propisi.

2. Općenito o izvlaštenju

Prema nekim mišljenjima, prvi spomen izvlaštenja (naravno ne pod tim nazivom) nalazimo još u sumerskom pravu kad je sumerski kralj ponudio naknadu za oduzimanje vinograda (*West's Encyclopedia of American Law*, 1997: 227; Đerđa, 2005: 476).

Što se rimskog prava tiče, većina njemačkih autora do znamenitog njemačkog autora Georga Meyera smatrala je da u rimskom pravu ne možemo govoriti o izvlaštenju, prema njima je u rimskom pravu privatno vlasništvo nepovredivo. Navedenom stajalištu suprotstavio se Meyer koji je smatrao da i rimsko pravo poznaje institut izvlaštenja. Ponajprije je smatrao da je podjela *ager publicus* seljacima u agrarnim reformama, koju je započeo Licinius Stolo, a završila braća Grakho, početak razvoja prava izvlaštenja u rimskom pravu. U kasnijem razdoblju izvlaštenje je teško razlučiti od konfiskacija, ali Meyer je smatrao da je razlika ipak postojala, posebno u razdoblju carstva, kad je državne zemlje bilo sve manje. Tako je smatrao da je u rimskom pravu tijekom razdoblja carstva postojalo sljedeće pravilo: »Pri javnim radovima, moglo se, kada je car« (odnosno carska administracija, nap. a.) »izradio plan izgradnje, provesti prisilno izvlaštenje, pri kojem je zemljište koje je bilo potrebno za izvođenje radova prisilno oduzimano uz prethodno određenu naknadu.« (Meyer, 1868: 67)

Na prijelazu iz XIV. u XV. st. nailazi se na regulative koje, po nekim mišljenjima, dokazuju postojanje izvlaštenja u tadašnjim okvirima, kao npr. carska ograničenja prava feudalaca na zemljište, i to »bilo radi eksploatacije

rudnog bogatstva, bilo radi ostvarivanja pravnog prometa ili u korist erarijuma« (Salma, 1987: 8).

Povijest modernog prava izvlaštenja počinje s Grotiusom, koji kaže da u trenucima najveće potrebe »može stari princip zajedničkog vlasništva opet oživjeti«. (Kutcher, 1938: 15) Također je, prema Grotiusu, i vladar u izvjesnim slučajevima ovlašten na zahvat u vlasništvo; on tada treba određenu *iusta causa*. Kao *iusta causa* služili su *utilitas* i *necessitas publica*.

Institucionalno, pravno reguliranje instituta izvlaštenja nastalo je u vrijeme Francuske revolucije, pa tako Kutscher smatra da povijest klasičnog izvlaštenja počinje Francuskom revolucijom (1938: 21).

U Deklaraciji o ljudskim pravima istaknuto je da se nitko ne može ni najmanjeg dijela svojine riješiti bez suglasnosti vlasnika, osim ako to zahtijeva zakonito utvrđen javni interes, ali i tada samo uz pravično i prethodno obeštećenje. U idućem razdoblju francuskim zakonima o izvlaštenju do 1810. izgrađeni su gotovo svi elementi klasičnog izvlaštenja.

Izvlaštenje je prisutno od najranijih vremena te je jasno da je ono često jedini institut pomoću kojega javna vlast može izvršiti određene općekorisne radove i protiv volje pojedinca, pa tako Krasny (1901: 1) ističe: »Rješenje neprestanog konflikta između interesa i prava, ovisnost gospodarski manje vrijednih o više vrijednim potrebama ne može se nikako drugačije riješiti nego na način izvlaštenja.«

U razdoblju koje rad obrađuje Meyer ga je definirao (1868: 3) ovako: »Kod izvlaštenja riječ je baš o tome da točno određeno imovinsko pravo koje je prikladno za izvođenje neke javne svrhe prelazi iz imovinske sfere jednog subjekta prava u imovinsku sferu drugog subjekta prava.«

Drugi znameniti njemački pisac Walter Jellinek (1934: 402) definira izvlaštenje na sljedeći način: »... oduzimanje ili opterećivanje zemljišta ili drugih prava na njima, kad je takva mjera potrebna za provođenje određenog javnog pothvata, putem upravnog akta uz naknadu.«

U našoj je literaturi izvlaštenje među prvima pokušao definirati Žigrović-Pretočki (1911: 436): »Pojam izvlaštenja razvio se je iz načela, da se vlasništvo, odnosno stvarno pravo pojedinca, imade prilagoditi zahtjevima obćenitosti, te da se ima uz primjerenu naknadu ustupiti kad to obćeniti javni obziri traže.«

Krbekova (1958: 36) definicija izvlaštenja glasi: »oduzimanje ili ograničenje određenog imovinskog prava posebnim aktom državnog organa (obično upravnim aktom) radi opće svrhe uz jednovremeno davanje odgovarajućeg prava nekom drugom licu, i to po pravilu uz naknadu (otštetu).«

Sažeta definicija izvlaštenja bila bi: izvlaštenje je zahvat (najčešće) državne vlasti u pravo privatnog vlasništva autoritativnim aktom državnog organa uz potpunu odštetu koji je određen zakonom, a taj se zahvat provodi radi javnog interesa koji mora nedvojbeno biti utvrđen zakonom ili propisom, uz nemogućnost ostvarivanja općeg interesa na neki drugi, manje invazivan način.

Iz navedenog proizlazi da je za postupak izvlaštenja potrebno zadovoljiti sve navedene pretpostavke.¹

3. Pravno uređenje izvlaštenja u razdoblju 1852.–1918.

U ovom razdoblju izvlaštenje su uređivali mnogobrojni zakoni i naredbe. Možemo ga podijeliti na dva podrazdoblja, prvo u kojem su izvlaštenje uređivali OGZ i austrijski zakoni uz naredbe za provedbu tih zakona, i drugo, nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe, u kojem su izvlaštenje primarno, uz prijašnje austrijske zakone i naredbe, uređivali zajednički hrvatsko-ugarski zakoni i autonomni hrvatski zakoni.

Zakoni koji su uređivali izvlaštenje u ovom razdoblju bili su brojni, a odredbe o izvlaštenju bile su prisutne u gotovo svim područjima javnog prava, što nam pokazuje značenje ovog instituta u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1852.–1918.

3.1. Austrijski zakoni

U razdoblju od 1852. do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe izvlaštenje je primarno uređivao OGZ koji je u Austriji stupio na snagu 1811., a u Hrvatskoj je recipiran tek 1852. Odredbe OGZ-a koje su uređivale izvlaštenje bili su §§. 364. i 365. Prvom od tih dviju odredbi propisana su moguća ograničenja vlasništva, dok je drugom uređeno izvlaštenje. Ono je §. 365. uređeno na sljedeći način: »Kad ište općeno dobro, mora član države ustupiti uz primjerenu naknadu i samu potpunu vlasnost stvari ka-

¹ Tako Đerđa navodi sljedećih pet pretpostavki: postojanje imovine u privatnom vlasništvu, zakonska određenost izvlaštenja, utvrđivanje interesa društvene zajednice za stjecanje konkretne nekretnine, nemogućnost pribavljanje konkretne imovine na način blaži po vlasnika te isplata naknade za izvlaštenu nekretninu (2005: 477).

kove.« (Opći građanski zakonik, 1899: 152) Iz stilizacije te odredbe proizlazi da se izvlaštenje moglo provoditi samo u javnom interesu, uz plaćanje primjerene naknade, te da su se mogle izvlašćivati pokretnine, nekretnine te prava na stvarima.

Zatim, izvlaštenje su uređivali mnogi posebni austrijski zakoni, koji su ga se doticali u pojedinim svojim odredbama, kao što su: Šumski zakon iz 1852.² (stupio na snagu u Ugarskoj i Hrvatskoj i Slavoniji 1. siječnja 1858.), Rudarski zakon iz 1854.³ te Cestovni red iz 1855.⁴

Za provođenje izvlaštenja prema OGZ-u izdana je Naredba kraljevske zemaljske vlade od 21. travnja 1857.⁵ br. 3578 koja je određivala postupak kojega se »držati valja pri razvlastbi kod javnih gradnja cestovnih i vodnih.« Ti su se propisi o izvlaštenju koristili i glede postupka izvlaštenja prema drugim, posebnim zakonima. Naredba je određivala da se propisi koji su izvedeni iz odredbi §§. 364. i 365. OGZ-a primjenjuju i u Hrvatskoj i Slavoniji. I u slučajevima izvlaštenja koje je Naredba uređivala, ono je bilo moguće samo kad je to zahtijevao javni interes, i uz primjerenu odštetu.

3.2. Hrvatsko-ugarski zajednički zakoni i hrvatski autonomni zakoni

3.2.1. Hrvatsko-ugarski zajednički zakoni

U razdoblju 1868.–1918. doneseno je osam zakona koji su uređivali izvlaštenje, a vrijedili su na cijelom području ugarskog dijela Monarhije.

Bili su to: Zak. čl. LV. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o izvlastbi iz 1868.,⁶ Zak. čl. XX. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o pokriću potreština konja za stalnu vojsku i domobranstvo u slučaju sprema iz

² Proglašen u *Zemaljsko-vladnom listu za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, razdjel I., kom. XXVII., br. 121 iz 1857.

³ Proglašen u *Zemaljsko-vladnom listu za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, razdjel I., kom. XXI., br. 215 iz 1854.

⁴ Proglašen u *Zemaljsko-vladnom listu za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, razdjel II., kom. II., br. 2 iz 1856.

⁵ Proglašena u *Zemaljsko-vladnom listu za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, razdjel prvi, kom. XVIII., br. 82 iz 1857.

⁶ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom IV., br. 6 iz 1869.

1873.,⁷ Zak. čl. XXXVI. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o nastanjivanju zajedničke vojske i domobranstva iz 1879.,⁸ Zak. čl. XLI. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o izvlastbi iz 1881.⁹ – dalje Zakon o izvlastbi (stupanjem kojega na snagu prestao je vrijediti Zak. čl. LV. iz 1868.) koji je vrijedio sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije 1918., Zak. čl. XXIII. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o pravu na vodu iz 1885.,¹⁰ Zak. čl. VII. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o nadopunjenju zakonskog članka XLI.:1881. o izvlastbi iz 1898. godine¹¹ i Zakonski članak XXV. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o preinačenju i dopunjenju zakonskog članka XLI.:1881. u svrhu izvlastbe zemljišta na morskoj obali iz 1914.¹² te naredbe za provedbu navedenih zakona.

3.2.2. Hrvatski autonomni zakoni

U razdoblju 1868.–1918. doneseno je i u autonomnom djelokrugu Kraljevine Hrvatske i Slavonije deset zakona koji su uređivali izvlastenje.

Ti su zakoni: Zakon o izvlastbi nekretnina u gradu Zagrebu iz 1876.,¹³ Zakon o uređenju veterinarstva iz 1888.,¹⁴ Zakon o vodnom pravu iz 1891.,¹⁵ Zakon ob uređenju bujica iz 1892.,¹⁶ Zakon o komasaciji zemljišta iz

⁷ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. VI., br. 31 iz 1873. Sličnu problematiku uređivao je i Zak. čl. LXIX. iz 1912. o davanju konja i vozila, proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, br. 82 iz 1913.

⁸ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XV., br. 29 iz 1879.

⁹ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XVI., br. 55 iz 1881.

¹⁰ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. VIII., br. 48 iz 1885.

¹¹ Ovim se zakonom protegnulo važenje Zakona o izvlastbi i na grad Rijeku i njegov kotar.

¹² Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. V., br. 9 iz 1914.

¹³ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. 36., br. 94 iz 1876.

¹⁴ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. X., br. 60 iz 1888.

¹⁵ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. V., br. 6 iz 1892.

¹⁶ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XI., br. 85 iz 1895.

1902.,¹⁷ Zakon o izvlastbi nekretnina u gradu Osijeku iz 1906.,¹⁸ Zakon o zdravstvu iz 1906.,¹⁹ Zakon o nuždnim prolazima iz 1906.²⁰ i Zakon o izvlastbi u gradu Zemunu iz 1914.;^{21, 22} te naredbe koje su vrijedile na području Kraljevine, primjerice Naredba kraljevske zemaljske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade od 9. listopada 1900.²³ br. 42.689.

Analizirat će se kako je taj institut bio uređen u autonomnom djelokrugu, a kako u zajedničkom djelokrugu. Dakako, neće biti analizirano uređenje izvlaštenja prema svim navedenim zakonima, nego će se rad temeljiti na odabranim zakonima, uz prikaz zanimljivosti iz drugih zakona.

4. Izvlaštenje u autonomnom i zajedničkom djelokrugu

4.1. Opći pregled

U autonomnom djelokrugu, najvažniji zakon koji je uređivao izvlaštenje bio je Zakon o izvlastbi nekretnina u gradu Zagrebu (dalje ZINGZ). Njegove su se postupovne odredbe primjenjivale (uz one iz Naredbe iz 1857.) u postupcima izvlaštenja prema posebnim zakonima. Taj zakon predložila je hrvatska zemaljska vlada Saboru 18. rujna 1876. sa sljedećim obrazloženjem:

»Mnogogodišnje iskustvo pokazalo je, da su dosadani propisi glede izvlastbe nedovoljni ter da treba donieti posebni zakon za izvlastbu nekretnina za grad Zagreb. Izvadjanje poduzeća odnosećih se na gradjenje škola, vojarna, izvadjanje vodovoda, izsušivanje škodljivih močvara, otvaranje no-

¹⁷ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. IX., br. 43 iz 1902.

¹⁸ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, br. 2 iz 1906.

¹⁹ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, br. 19 iz 1906.

²⁰ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, br. 26 iz 1906.

²¹ Proglašen u *Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. 16., br. 95 iz 1914.

²² O razlozima donošenja Zakona o izvlastbi u Osijeku i Zemunu v. Prilozi Stenografskim zapisnicima Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1914.: prilozi 46 i 71.

²³ Proglašena u *Sborniku zakonah i naredbah*, kom. X., br. 77 iz 1900.

vih i razširivanje postojećih ulica i trgova u gradu Zagrebu zapinjalo je o poteškoćah, koje se mogu odstraniti jedino zakonom o izvlastbi, koji će jednakom mjerom štiti i javne interese i privatna prava. Pretjerani zahtjevi vlasnika nekretnina obezuspješije mnoga obće koristna poduzeća. Zakon o izvlastbi nekretnina u gradu Zagrebu potreban je i u interesu same zemlje; jer će se njim pospješiti izvedenje zakonskog članka od 28. studenog 1873. o ustrojenju javne ludnice za obseg kraljevine Hrvatske i Slavonije, olahkotiti podignuće sgrada za smještenje oblasti i drugih javnih zavoda, za koje se sada plaćaju dosta velike najamnine.» (Smrekar, 1902: 580).

Nadalje se u obrazloženju poziva na postojanje sličnih zakona o izvlaštenju, primjerice onoga pruskog, te na suglasnost odredaba predloženoga zakona s odredbama inozemnih zakona o izvlaštenju, ali i s OGZ-om. Predlagatelj je opravdavao način provođenja postupka sličnim uređenjem izvlaštenja u Austriji te usvajanjem načela Zak. čl. LV. iz 1868., koji se, kako stoji u obrazloženju, već u praksi pokazao svrsishodnim kod provođenja velikih zahvata u željeznicama.

Iz ovog obrazloženja te iz saborske rasprave vidi se da do tada nije postojao posebni zakon o izvlaštenju nekretnina u gradu Zagrebu te da postojeći zakoni i naredbe (spomenuti OGZ, Naredba iz 1857.) nisu pružali dovoljno kvalitetnu osnovu za provođenje izvlaštenja u samom gradu Zagrebu, a još manje u cijeloj Kraljevini. Iz njega se vidi da se tim zakonom željelo ostvariti javni interes, ali uz poštovanje privatnih prava.

Još je izvlaštenje uređivala u autonomnim poslovima Naredba kraljevske zemaljske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade od 9. listopada 1900. br. 42.689 koja je uređivala postupak »sastavka i gruntovne provedbe izvlastbenih operata za zemaljske ceste i vodogradnje«. Ta je naredba uređivala izvlaštenje zemljišta za potrebe izgradnje zemaljskih i općinskih cesta i vodogradnje te postupak upisa nekretnina na kojima je provedeno izvlaštenje, pa je bitno razlikovati izvlaštenje za samu »cesto ili vodogradnju i njene sastojine« kad je izvlašteno zemljište, sukladno §. 287. OGZ-a postajalo javno dobro te se upisivalo u zemljišnoknjižni popis javnih dobara, od izvlaštenja u druge svrhe povezane s cestogradnjom i vodogradnjom u korist zemlje (Hrvatske i Slavonije) ili općine, kad je izvlašteno zemljište prelazilo u vlasništvo zemlje odnosno općine. To se jako dobro može vidjeti iz detaljnih obrazaca za upis u zemljišne knjige izvlaštene nekretnine (Smrekar, 1902: 575). Dakle, prema toj naredbi korisnik izvlaštenja mogli su biti zemlja i općina, a izvlaštenje je moglo biti trajno ili vremenski ograničeno.

Izvlaštenje u zajedničkom djelokrugu analizirat ćemo prikazom odredaba Zakona o izvlaštbi (njegovim je stupanjem na snagu prestao važiti Zak. čl. LV. iz 1868.). Taj je zakon uređivao izvlaštenje »predmeta, što prema ustavnovima ug.hrv. državnopravne nagode služe zajedničkim državnim svrhama, odnosno gdje ista« (izvlaštba, nap. a.) »biva temeljem zajedničkih ug.hrv. zakona ...« (Žigrović-Pretočki, 1911: 439). U provedbi tog zakona, prema §. 94., za sva izvlaštenja u Hrvatskoj i Slavoniji zajednički je hrvatsko-ugarski ministar za javne radnje i komunikacije²⁴ morao postupati sporazumno s banom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

4.2. Predmet i razlozi izvlaštenja

U slučajevima kad je to od javnog interesa, OGZ je uređivao izvlaštenje nekretnina, pokretnina i prava na stvarima, dok je Naredba iz 1857. uređivala samo izvlaštenje nekretnina iz razloga »javnih gradnji cestnih i vodnih«, i to samo kad je dokazano da je izvlaštenje potrebno zbog »javnih obzira«. Tako su i ostali austrijski zakoni (Opći šumski zakon i Cestovni red) uređivali samo izvlaštenje nekretnina, dok je Rudarski zakon uređivao i izvlaštenje vode potrebne za rudokope prema propisima koji su vrijedili za izvlaštenje nekretnina.

Dva najznačajnija zakona iz razdoblja nakon 1868., ZINGZ i Zakon o izvlaštbi, uređivali su samo izvlaštenje nekretnina. No, Zakon o izvlaštbi, unatoč proklamiranom pravilu u §. 14. al. 2., davao je i mogućnost izvlaštenja nekih prava.²⁵ Na načelu izvlaštenja temeljili su se i drugi, posebni zakoni koji su vrijedili na području ugarsko-hrvatskog dijela Monarhije, koji su dopuštali izvlaštenje i pokretnina. Tako je npr. Zakonski članak XX. iz 1873. o pokriću potrepština konja za stalnu vojsku i domobranstvo u slučaju sprema (mobilizacije, nap. a.) omogućivao izvlaštenje konja u slučaju mobilizacije.

Prvo poglavlje ZINGZ-a regulira dopustivost izvlaštenja. Bilo je propisano da se na području grada Zagreba može »oduzeti ili stegnuti« vlasništvo »prema potpunom odšteti« iz razloga javnoga dobra. Nabrajaju se slučajevi u kojima je to dopušteno. Ti su slučajevi: »a) da se podignu ili razšire

²⁴ Kasnijom reorganizacijom državne uprave poslove izvlaštenja preuzelo je Ministarstvo trgovine – Žigrović-Pretočki, 1917: 19–21.

²⁵ »U slučaju izvlaštbe prava cestovne, mostovne, i prevozne malte dužan je korisnik izvlaštenja, ako to vlasnik zahtjeva, izvlaštiti i gradevine postojeće u svrhu izvršivanja ovog prava.«

crkve, javne škole, bolnice, ludnice, zavodi za uboge, sliepe i gluhozieme, zatvori, vojarne, javne radionice, državne, zemaljske i občinske sgrade, da se podignu, uzdrže i očuvaju javni spomenici; b) da se otvore nova groblja ili postojeća razmaknu; c) da se otvore nova ili razmaknu i izprave postojeće ulice i trgovi, šetališta, javne bašče i u obće da se izvede osnova o poliepšanju grada; d) da se izvedu javni vodovodi; e) da se uredi tok potoka.« (§. 1.)

Nije bilo uvijek jednostavno definirati »javno dobro« i je li neka gradnja odnosno pothvat od javnog interesa. Tako je kr. zemaljska vlada u načelnoj odluci od 10. rujna 1892. propisala da je, ako izvlaštenje nije unaprijed dopušteno posebnim zakonom, nadležna upravna oblast morala ispitati od slučaja do slučaja je li riječ »o poduzeću općekorisionom i da li obćeniti interes ište, da stanovita stvar bude expropriрана.«²⁶

Izvlaštenju se moglo prema Zakonu o izvlastbi pristupiti samo kada je ono u javnom interesu te su precizno nabrojani slučajevi kad je izvlaštenje bilo moguće: 1. za građenje javnih cesta i javnih mostova, 2. za izgradnju parovoznih i konjskih javnih željeznica, 3. za građenje plovidbenih kanala, 4. za uređenje tekućih voda, 5. za otpuštanje voda stajačica i močvara, za izradu odvodnih cijevi i cijevi za odvodnju unutarnjih voda, 6. za podizanje nasipa protiv poplava, 7. za građenje luka, obalnih tovarišta koji služe u javne svrhe i javnih skladišta, 8. za preprečivanje letećeg pijeska, 9. za vojna utvrđenja, 10. za postavljanje brzjava, 11. za izgradnju državnih zgrada i zavoda, 12. za povećanje ili za svrsishodnije uređenje radnji gore navedenih i 13. u svim onim slučajevima kad izvlaštenje uređuje poseban zakon.²⁷

Izvlaštenje je također bilo uređeno odredbama Zakona o vodnom pravu iz 1891. koji je dopuštao izvlaštenje nekretnina, pokretnina i određenih prava.²⁸ Tako je taj zakon propisivao da »otoke i naplave, koji nastanu, iza što je zadobio kriepost ovaj zakon, slobodno je ukloniti za 30 godina bez ikakve odštete po zemljište, ako li to uztreba, da se urede rieka ili plovitba; ali za sgrade na tih otocih i naplavah, za nepobrani još prirod i nasade ide odšteta i unutar toga vremena«. (§. 8.)

²⁶ Naredbu od 10. rujna 1892. br. 19.921 v. u Obćinar, br. 39/1892: 307–308.

²⁷ U §§. 2., 3. i 4. toga zakona bili su propisani slučajevi kada se izvlaštenje osim u slučajevima iz §. 1. moglo provesti.

²⁸ Iz odredbi tog zakona, a i odredbi osnove Zakona o gradnji, uzdržavanju i upravi javnih cesta i putova u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, točnije §. 8. tog zakona (»... Izvlastbom mogu se steći ne samo pravo vlasništva i druga stvarna prava na nekretnine, već i ...« – Obćinar br. 1/1914: 4), može se izvesti zaključak da je u autonomnim poslovima u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji bilo moguće izvlaštenje nekretnina i stvarnih prava.

Nadalje, dopuštalo se izvlaštenje privatne zatvorene vode te se mogla dopustiti upotreba te vode za piće, napajanje (stoke) i kućnu uporabu, uz potpunu naknadu za vlasnika te vode, a u slučaju da je ta voda potrebna za gašenje požara, mogla se izvesti bez ikakve naknade (§. 13.). Na sličan način izvlaštenje su uređivali §§. 29., 30. i 31. toga zakona.

Taj je zakon određivao da su vlasnici dužni ustupiti uz primjerenu naknadu potrebno zemljište i druge nekretnine, naprave (dakle pokretnine, nap. a.) i građevine za izvođenje radova u javnom interesu za izgradnju vodnih građevina za zaštitu, reguliranje obala, isušivanje i druge svrhe.²⁹ Alternativno, mogla se ustanoviti služnost, također uz primjerenu naknadu (§. 59.). Ovdje je riječ o čistom slučaju izvlaštenja u javnom interesu koje je uređivao §. 365. austrijskog OGZ-a; ako se radi o radovima od javnog interesa, vlasnik je dužan ustupiti »i samu potpunu vlasnost stvari kakove«. Ta odredba dopušta izvlaštenje i nekretnina, pokretnina i prava potrebnih za izvođenje radova od javnog interesa.³⁰

Zakon o vodnom pravu ustanovio je iznimku od §. 365. OGZ-a, što se može opravdati iznimnom važnošću koju voda ima za svakodnevni život, poljoprivredu, industriju itd. (§. 61.). Navedenom odredbom bilo je propisano da se može³¹ provesti »kvaziizvlaštenje«, iako ne postoje uvjeti iz §. 365. OGZ-a, u dva slučaja: 1. ako posjednik privatne vode tekućice ne treba sam tu vodu te je ne koristi, dužan ju je ustupiti uz primjerenu naknadu onima koji će je korisno rabiti; 2. posjednici zemljišta dužni su uz primjerenu naknadu dopustiti pravo služnosti na svome zemljištu za provod vode, što uključuje i izgradnju potrebnih naprava i građevina. Ako to ne bi htjeli, mogli su to zemljište potrebno za provedbu vodovoda ustupiti uz primjerenu naknadu.³²

²⁹ U rješidbi bečkog vrhovnog upravnog sudišta br. 3183–11281 od 14. lipnja 1898. između ostalog se ističe: »U javnom interesu izvedenom vodograđevinom valja nedvojbeno smatrati regulacione radnje, kojima se zaštićuju proti štetam od vode zemljišta ciele občine, koja se je kao koncesionarka prijavila.« Zakon o vodnom pravu od 31. prosinca 1891. sa provedbenim i svim naknadno izdanim naredbama ..., 1903: 111.

³⁰ U rješidbi bečkog vrhovnog upravnog sudišta br. 1829–367 od 21. studenoga 1878. između ostalog se ističe: »Pod 'napravama i građevinama' valja ovdje razumjevati i naprave za porabu vode, te istim napravama odgovarajuća prava. Obzirom na jasne rieči par. 365. o.g.z. i par 59., ne može biti dvojbe, da valja ponajprije provesti iz vlastbeni postupak glede dotičnih naprava i prava, ...« Zakon o vodnom pravu ..., 1903: 112.

³¹ U rješidbi bečkog ministarstva poljodjelstva br. 2329 od 15. svibnja 1877. između ostalog se ističe: »Da se uzmogne iz vlastba privatnih voda ili osnovanje služnosti na tuđim zemljištima po par. 61. dozvoliti, valja kao kod svake iz vlastbe dokazati, da će se tiem korisnija uporaba vode unaprijediti.« Zakon o vodnom pravu ..., 1903: 113.

³² Tumačenje §. 61. Zakona o vodnom pravu v. u: Obćinar, br. 15/1912: 119.

Posebno je uređenje sadržavala druga novela Zakona o izvlastbi (u svrhu izvlastenja zemljišta na morskoj obali, nap. a.) iz 1914. koji je proširio pravo izvlastenja i na morsku obalu u privatnom vlasništvu njezinim pretvaranjem u javno dobro (slično uređenje vidi u Naredbi iz 1900.) ako je takvo zemljište bilo potrebno za kakve »pomorske svrhe«, dakle tu se nije izričito tražio javni interes, a bila je u velikoj mjeri zabačena i obveza isplate naknade. Razlog za to vidimo u približavanju oružanog sukoba te je Monarhija htjela ojačati svoju pomorsku silu.

4.3. Korisnici izvlastenja

Korisnik izvlastenja je prema OGZ-u i ostalim austrijskim zakonima mogla biti samo država, tj. Habsburška Monarhija, jednako kao i prema Naredbi iz 1857. Iznimka je bio Rudarski zakon koji je propisivao da »poduzetnik rudokopnje« može biti svaka pravna i fizička osoba.

Korisnici izvlastenja prema ZINGZ-u mogli su biti država, tj. Kraljevina Hrvatska i Slavonija i grad Zagreb, a prema ostalim zakonima koji su uređivali izvlastenje u autonomnom djelokrugu, korisnik izvlastenja mogla je biti samo država.³³

Prvi zakon kojim je bilo isključivo uređeno izvlastenje koji je propisao da korisnik izvlastenja osim države, tj. Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, može biti svaka pravna i fizička osoba bio je Zakon o izvlastbi. Veoma je zanimljivo da je taj zakon propisivao i mogućnost da, kad se radilo o održavanju regulacijskih linija pri uređivanju trgova i ulica, vlasnik zemljišta koje leži pored ulice ili trga priključi dio ulice ili trga svom zemljištu, pod pravnim naslovom izvlastenja.

Zakonski članak XX. iz 1873. o pokriću potreština konja za stalnu vojsku i domobranstvo u slučaju spremne uređivao je izvlastenje za potrebe vojske. Budući da je stalna vojska prema Austro-ugarskoj nagodbi spadala u zajedničke poslove, korisnik izvlastenja u takvim je slučajevima bila Austro-Ugarska Monarhija.

³³ Stupanjem na snagu Naredbe kraljevske zemaljske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade od 9. listopada 1900. br. 42.689 korisnik izvlastenja u slučajevima koje je uređivala ta naredba mogla je biti i svaka općina.

4.4. Vrste izvlaštenja

4.4.1. Osnovne vrste izvlaštenja

Prema odredbama OGZ-a bile su uređene dvije vrste izvlaštenja: izvlaštenje kao oduzimanje nekretnine i kao ograničavanje prava na nekretnini.³⁴

Rudarski zakon, kao i Naredba iz 1857., uređivao je trajno i vremenski ograničeno izvlaštenje, pri čemu se kod trajnog izvlaštenja nekretnina oduzimala vlasniku te je prelazila u vlasništvo države, dok se kod vremenski ograničenog izvlaštenja nekretnina samo upotrebljavala za neki građevinski posao, a po isteku upotrebe vraćala se vlasniku.

Izvlaštenje prema ZINGZ-u moglo je biti trajno i vremenski ograničeno te potpuno³⁵ i djelomično.

Trajno izvlaštenje uređeno je ZINGZ-om tako da je bilo propisano da se pravo vlasništva na nekretnini oduzima ili ograničava trajno: 1. ako kraljevska zemaljska vlada (dalje: kr. zemaljska vlada) (odjel za unutarnje poslove) odredi da se izvede neka od radnji iz §. 1., a tome ne prigovori gradsko zastupstvo, 2. ako nakon prigovora gradskog zastupstva izvlaštenje bude odobreno kraljevskim rješenjem, 3. ako gradsko zastupstvo zaključi da se provede izvlaštenje, a kr. zemaljska vlada to odobri i 4. ako vlada uskrati dozvolu na zahtjev gradskog zastupstva za provođenjem izvlaštenja te se gradsko zastupstvo protiv te uskrate obrati kralju koji donosi svoje kraljevsko rješenje (§. 2.).

Ako se radilo o vremenski ograničenom izvlaštenju, o njemu je samostalno odlučivalo gradsko poglavarstvo. Protiv te odluke nezadovoljna stranka imala je pravo žalbe (utoka) na kr. zemaljsku vladu u roku 14 dana od dana dostave odluke o vremenski ograničenom izvlaštenju.

Dakako, kad se provodilo izvlaštenje jednog dijela nekretnine, imao je vlasnik pravo zatražiti potpuno izvlaštenje i ostatka svoje nekretnine, ako se preostali dio ne bi mogao upotrijebiti onako kako se upotrebljavao prije izvlaštenja dijela nekretnine. Važno je da su se zgrade morale uvijek izvlastiti u cijelosti, dakle za zgrade nije postojala mogućnost nepotpunog izvlaštenja.

Zakon o izvlastbi uređivao je trajno, privremeno i hitno izvlaštenje te potpuno i djelomično. Taj je zakon također dopuštao privremeno izvlaštenje

³⁴ Ovo mišljenje izvodi se iz formulacije: »... i samu potpunu vlasnost stvari kakove.« Dakle, to je bio krajnji doseg odredbe §. 365., iz čega slijedi da je ograničenje vlasništva moglo biti i blaže.

³⁵ U smislu da se izvlaščivala cijela nekretnina.

na razdoblje od najviše tri godine.³⁶ Ako bi nekretnina koja je privremeno³⁷ izvlaštena bila korisniku izvlaštenja potrebna i nakon isteka navedenog roka, morao je barem šest mjeseci prije isteka roka tražiti trajno izvlaštenje nekretnine.

Privremeno se nisu mogle izvlastiti zgrade i obrtne građevine, nekretnine koje su potrebne za izvođenje radova od javnog interesa, otvoreni i upotrebljavani kamenolomi, prudišta i izvori pijeska.

Prilikom izvlaštenja moralo se paziti da se ostatak zemljišta vlasnika nekretnine i dalje mogao koristiti prema svojoj namjeni prije izvlaštenja, a vlasnik je imao pravo tražiti izvlaštenje cjelokupne svoje nekretnine u zakonom propisanim slučajevima, kao npr.: kod izvanjskog posjeda: a) ako preostali dio posjedovnog tijela zbog izvlaštenja postane neuporabivim; b) ako je preostali dio manji od četvrtine površine cijelog posjedovnog tijela koje se izvlašćuje; kod poslužnih zemljišta: a) ako jedna od zgrada pripadajućih ma kojem gospodarstvenomu, tvorničkomu ili obrtničkomu poslu ili ako jedan dio poslužnog zemljišta bude izvlašten te se zbog toga više ne može voditi dotadašnji posao, b) ako vlasnik nakon izvlaštenja više ne bi mogao koristiti koje bivše pravo ili posao povezane s nekretninom ili ako bi provođenje tog posla postalo znatno skuplje.

Hitno izvlaštenje zakon je dopuštao u slučajevima rata ili poplava; ako bi određeno zemljište bilo »silno potrebno«, izvlaštenje se moglo provesti samo na temelju dozvole ministra za javne radnje i komunikacije. Tada se sam *postupak* izvlaštenja naknadno provodio.

4.4.2. Posebne vrste izvlaštenja

Uređenje slično odredbama ZINGZ-a sadržavao je §. 11. Zakona o nuždnim prolazima od 6. travnja 1906.³⁸ Tom odredbom uređivalo se određivanje nužnog prolaza kao stalnog uredenog puta preko neke nekretnine. U takvoj situaciji vlasnik nekretnine preko koje je išao put imao je pravo zahtijevati da vlasnik odnosno posjednik gospodujuće nekretnine

³⁶ Na privremena izvlaštenja koja su bila dopuštena na neodređeno vrijeme prije stupanja na snagu ovog zakona primjenjivao se isti rok. Dakle, mogla su trajati najdulje tri godine od dana stupanja na snagu ovog zakona.

³⁷ Početak postupka privremenog izvlaštenja određivao je ministar za javne radnje i komunikacije, koji je o tome obavještavao upravni odbor nadležnog muncipija, slao mu iz vlastbenu osnovu te je konačno odlučivao o eventualnoj žalbi.

³⁸ Bitno je naglasiti da je ovaj zakon bio zasnovan na načelu izvlaštenja. O tome v. u: *Stenografski zapisnici i prilozi sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od 15. siječnja do 21. travnja 1906.*, 1906: 174–175.

preuzme u vlasništvo nekretninu na kojoj se osniva nužni prolaz, jednako tako ako bi se cijepanjem nekretnine razbila gospodarska cjelina koju nekretnina čini s dijelom koji bi preostao nakon stvaranja nužnog prolaza. Dakako, za stvaranje nužnog prolaza plaćala se naknada.³⁹ Ovdje je riječ o situaciji kad se uređivao stalni put, pa više nije postojala mogućnost obrade te nekretnine, a postojala je i mogućnost da uz put nastanu manje površine koje po logici stvari gube na vrijednosti. Bilo bi nepravedno kad bi se od vlasnika nekretnine koja je opterećena putem odnosno nužnim prolazom kao stalnim uređenim putem tražilo »da bi onaj koj je jur putem opterećen, morao pridržati komad zemljišta, što ga nebi mogao upotrijebiti prema dojakošnoj namjeri, ili koje je sa opterećenim zemljištem prije sačinjavalo cjelinu.«⁴⁰

Institut sličan nužnom prolazu imao je Zakon o vodnom pravu iz 1891. u §. 60. u kojem je bilo propisano da je vlasnik obalnog zemljišta dužan dopustiti prolaz obalom u interesu izvođenja ili održavanja kakve vodne građevine te da se dovozi, odvozi, razmješta i pripravlja građa.

Ograničenje vlasništva koje se približava izvlaštenju, ali je zapravo bila riječ o ustanovljivanju služnosti (§. 24.) uređivao je i Opći šumski zakon.⁴¹ Naime, prema tom zakonu, svaki je vlasnik zemljišta bio dužan dopustiti da se preko njegove zemlje iznose šumski proizvodi, ako ih se nikako drugačije nije moglo iznositi iz šume i dalje otpremati, ili samo uz nerazmjerno visoke troškove. To se moralo činiti uz najmanju štetu za vlasnika zemljišta, a bilo kakva šteta morala se nadoknaditi. O ustanovljivanju ove vrste služnosti odlučivala je najbliža politička vlast (kotarska, nap. a.) te je ona i određivala naknadu. Vlasnik zemljišta mogao se žaliti samo na iznos naknade, ne i na samu odluku.

Ustanovljivanje služnosti kojim se ublažavalo prethodno stanje nalazimo u §. 57. Zakona o vodnom pravu, budući da se do stupanja na snagu tog zakona provodilo izvlaštenje zemljišta nužnih za svrhe kopitničkih⁴² putova te se određivala naknada za oduzeto pravo vlasništva koje je prelazilo

³⁹ Kad se molitelju nužnog prolaza ustupalo vlasništvo samo dijela nekretnine, odšteta se odmjerivala uzimajući u obzir i veću vrijednost koju je taj dio imao »po svojem mjestnom ili gospodarstvenom savezu sa cjelinom, kao i na manju vrijednost, koju će preostali dio imati«.

⁴⁰ V. *Zakon od 6. travnja 1906. o nužnim prolazima sa provedbenom naredbom*, 1906: 7.

⁴¹ Od 3. prosinca 1852., koji je u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji proglašen Cesarskim patentom od 24. lipnja 1857., a stupio na snagu 1. siječnja 1858.

⁴² Kopitnica je put duž splavnih i brodivih rijeka za ljude (pješačke) ili marvu radi tegljenja brodova i splavi.

na državni erar.⁴³ Nakon stupanja na snagu tog zakona nije se oduzimalo vlasništvo, nego se ustanovljivala služnost na obalnom posjedu na kojem je trebalo izgraditi kopitnice, uz plaćanje naknade za služnost. Nije posve jasna obveza plaćanja služnosti budući da Zakon u §. 56. točki 1. propisuje da je posjednik obale dužan bez naknade ostaviti kopitnicu za ljude i marvu duž plovnih rijeka. Pretpostavka je da je riječ o plaćanju služnosti za nove kopitnice, ili za proširenje postojećih,⁴⁴ budući da je Zakon jasno kazivao da za postojeće kopitnice vlasnik nije ovlašten tražiti naknadu za služnost.

Posebna vrsta izvlaštenja bila je i ona iz §. 9. ZINGZ-a koji je propisivao da se izvlaštenje može protegnuti na nekretninu koja leži do izvlaštene zgrade ili zemljišta. Ta vrsta izvlaštenja koristila se za stvaranje cjelina ako bi nastao višak prvobitno izvlaštenog prostora koji se ne bi rabio za naumljeni pothvat te koji bilo po svom obliku, bilo po svom opsegu nije bio prikladan da bi se na njemu sagradila zgrada prema redarstvenim, zdravstvenim ili regulatornim propisima. Vlada je opravdavala tu odredbu činjenicom da bez njegova postojanja ne bi bilo moguće plansko uređenje grada (Smrekar, 1902: 582). Postavlja se pitanje bi li se za izvlaštenje te nekretnine morao provesti postupak izvlaštenja ili se ona izvlašćivala na temelju dozvole izvlaštenja prvobitno izvlaštene nekretnine. Zakon ne daje odgovor, ali promatrajući odredbe Zakona o izvlastbi (dolje), proizlazi da se vodio postupak izvlaštenja i postupak utvrđivanja naknade.

Posebna vrsta izvlaštenja, slično kao i kod ZINGZ-a, bilo je izvlaštenje prema §. 22. al. 2. Zakona o izvlastbi, kod kojega je korisnik izvlaštenja mogao izvlastiti susjednu nekretninu koja leži do prvobitno izvlaštene nekretnine na kojoj je preostao takav dio koji gleda na ulicu ili trg, a na kojem se nije mogla podići zgrada, pod uvjetom da neki susjed ne bi, uz procijenjenu cijenu, preuzeo taj preostali dio i sjedinio ga sa svojom nekretninom. Ali, ako susjed ne bi prihvatio procijenjenu cijenu, provodio se postupak utvrđivanja naknade prema tom zakonu. Bitna je razlika ovog zakona prema

⁴³ U rješenju kr. zem. vlade, odjela za unutarnje poslove, br. 6986 od 24. veljače 1902., između ostalog, ističe se: »Prije nego je zakon od 31. prosinca 1891. o vodnom pravu stupio u život, izvlašćivala su se zemljišta, nužna za svrhe kopitničkih puteva, te se je za prava vlasništva ovih zemljišta ustanovljavala odštetna svota.« Obćinar br. 7/1902.

⁴⁴ »Posjednik obale ne može za daljnje izvršavanje već postojeće služnosti kopitnice niti u buduće zahtijevati kakovu odštetu. Teret služnosti međutim ne može biti ni u buduće teretniji nego je bio prije nego je u kriepost stupio zakon od 31. prosinca 1891. ... ako se pako radi rušenja obale koja postojeća kopitnica preložiti imade, ili ako je potrebno izvedenje kopitnice na mjestu, na kojem dosele kopitnice još nebijaše, ide vlasnika isto tako odšteta za ovu novu služnost.« Obćinar br. 23/1894: 183.

ZINGZ-u da se u slučaju da korisnik izvlaštenja protegne izvlaštenje na susjednu nekretninu iz al. 3. istog paragrafa jasno vidi da se morao provesti i postupak izvlaštenja i postupak utvrđivanja naknade. U toj odredbi vidi se velik prostor za manipulacije nekretninama, prostor koji nije postojao u ZINGZ-u. Naime, kad se sagleda ta odredba, jasno je da se ona mogla zlorabiti tako da se pogoduje određenim osobama (bilo fizičkim, bilo pravnim) da povećaju ili zaokruže svoju nekretninu.

4.5. Pripremne radnje

Zakoni i naredbe doneseni u razdoblju od 1852. pa do stupanja na snagu ZINGZ-a, osim Rudarskog zakona, nisu uređivali institut pripremnih radnji. Rudarski zakon je propisivao da je posjednik nekretnine dužan dopustiti postavljanje međa i kolčeva potrebnih za izmjeru, uz naknadu prouzročene štete (§. 104.).

Izvođenje pripremnih radnji prema ZINGZ-u dopuštalo je gradsko poglavarstvo. Pripremne radnje mogle su biti npr. izmjera zemljišta ili ustanovljivanje granica. Iz zakonskog teksta vidi se da je vlasnik nekretnine na kojoj je dopušteno izvođenje pripremnih radnji imao pravo žalbe (utoka) na tu odluku gradskog poglavarstva na kr. zemaljsku vladu u roku 14 dana od dana kad mu je bila dostavljena, ali je odluka bila odmah izvršna od trenutka donošenja. Vlasniku nekretnine morala je biti isplaćena svaka šteta koju bi izvođenjem tih pripremnih radnji pretrpio.

Također je i Zakon o izvlastbi propisivao institut pripremnih radnji (predradnji), o kojima je odlučivao ugarski ministar za javne radove i komunikacije, a u slučajevima kad je opseg izvlaštenja bio manji, odluku o pripremnim radnjama donosio je podžupan ili gradonačelnik. Na temelju dozvole za pripremne radnje vlasnik nekretnine bio je dužan trpjeti da se izvedu potrebne radnje, a ako bi mu time bila učinjena šteta, imao je pravo na njezinu naknadu. Kao dodatnu zanimljivost naveli bismo mogućnost koju je Zakon davao podžupanima i gradonačelnicima da na molbu vlasnika nekretnine odrede da korisnik izvlaštenja mora položiti jamčevinu, bez čega su mu mogli zabraniti početak ili nastavljanje pripremnih radnji. Dakle, faktično su gradonačelnici i podžupani mogli onemogućiti korisnika izvlaštenja, ako ne bi htio položiti jamčevinu, od izvođenja pripremnih radnji, što je dodatno jačalo položaj vlasnika nekretnine u odnosu prema korisniku izvlaštenja. Takvim bi rješenjem bilo dobro dopuniti naš Zakon o izvlaštenju.

4.6. Postupak izvlaštenja

4.6.1. Nadležnost

Postupak izvlaštenja nije bio ureden odredbama OGZ-a. Prvi propis koji ga je uredio bila je Naredba iz 1857., koja je propisivala da odluku o izvlaštenju donosi političko zemaljsko načelništvo. Protiv te odluke nezadovoljna strana imala je pravo žalbe ministarstvu unutarnjih poslova, a Cestovni je red propisivao da o izvlaštenju, ako ne bi došlo do dobrovoljne pogodbe, odlučuju upravne vlasti molbenim putem.

Relativno iscrpno postupak izvlaštenja uredio je Rudarski zakon u §§. 98.–107. Izvlaštenje su provodile, ako nagodba ne bi uspjela, rudarske vlasti uz pomoć političke, i to kotarske, vlasti, koje su provodile raspravu na koju su pozivale »poduzetnika rudokopnje« i posjednika nekretnine te potrebne vještake. Nakon provedene rasprave politička je vlast donosila odluku o izvlaštenju, nakon što bi saslušala rudarsku vlast i nakon utvrđivanja iznosa odštete.

Nakon stupanja na snagu Zakona ob ustroju i uređenju uprave u županijah i kotarih iz 1886.⁴⁵ rješavanje »prijepora ili dvojba« glede predmeta i opsega izvlaštenja spadalo je u nadležnost županijskih oblasti, koje u autonomnim svrhama kao kod »gradnja zem. cesta i inih javnih gradnja (mostova, nasipa) postupaju ... prema ustanovama min. naredbe od 21. travnja 1857.« (Žigrović-Pretočki, 1917: 84) (§. 41.), nakon dozvole »više oblasti«, dok je izvlaštenje u Zagrebu i dalje uređivao ZINGZ (kao i u Osijeku i Zemunu). Dakle, izvlaštenje je dopuštala kr. zemaljska vlada, a postupak je provodila i rješenje donosila županijska oblast, postupajući prema odredbama Naredbe iz 1857.

Naredba nije sadržavala mnoge postupovne odredbe pa su se koristile odredbe ZINGZ-a i Zakona o izvlastbi prema kojem su županijske oblasti postupale pri izvlaštenju u zajedničkom djelokrugu. Protiv rješidaba županijske oblasti nezadovoljna je stranka imala pravo žalbe kr. zemaljskoj vladi (Žigrović-Pretočki, 1917: 24).

Nadležnost za provođenje postupka izvlaštenja prema ZINGZ-u bila je uređena tako da je nakon provođenja ispitivanja⁴⁶ izvlastbene osnove, od strane nadležnog organa odnosno vlade ako ne bi bilo nadležnog organa, postupak izvlaštenja vodio od vlade imenovani povjerenik. Protiv odluke

⁴⁵ Hrvatski zakoni, svezak IX.: Upravni zakoni, Lav Hartman, Zagreb, 1896: 1–18.

⁴⁶ Je li izvlaštenje »iz razloga javnog dobra«, nap. a.

vladinog povjerenika postojala je mogućnost žalbe (utoka) kr. zemaljskoj vladi u roku 14 dana od dostave odluke o izvlaštenju.⁴⁷

Iz stilizacije t. 4. §. 2. ZINGZ-a slijedi zaključak da se u određenim slučajevima izvlaštenje dopuštalo (»pravo iz vlasti podijeljuje kraljevskim rješenjem«) kraljevskim rješenjem, i to u slučajevima kad bi izbio sukob između gradskog zastupstva i kr. zemaljske vlade, bilo da je riječ o tome da se gradsko zastupstvo, bilo kr. zemaljska vlada protive izvlaštenju. Dakle, kraljevsko se rješenje moralo ishoditi samo onda ako se kr. zemaljska vlada i gradsko zastupstvo ne slože da se radi o izvlaštenju, odnosno da je nastupio slučaj kad se provodi izvlaštenje. Iz toga bi se mogao izvesti zaključak da su gradsko zastupstvo i kr. zemaljska vlada u tom pitanju bili ravnopravni.

Nadležnost za provođenje postupka izvlaštenja prema Zakonu o iz vlasti bila je uređena ovako: u slučaju da do nagodbe ne bi došlo, ugarski ministar za javne radnje i komunikacije određivao je provođenje postupka izvlaštenja. Postupak je provodilo tročlano povjerenstvo upravnog odbora nadležnog muncipija. Protiv odluke povjerenstva nezadovoljna stranka imala je pravo žalbe (utoka) ministru za komunikacije, u roku tri dana, koja se predavala povjerenstvu usmeno ili pismeno.

I ovaj zakon uređivao je, kao i ZINGZ, mogućnost sukoba između glavnog grada i vlade u slučajevima izvlaštenja. Ako bi do takvog sukoba došlo, glavni grad imao je pravo predstavke, u roku 15 dana od obavijesti da je vlada odlučila na području Budimpešte provesti izvlaštenje, o kojoj je odlučivao zakonodavac, dok je prema ZINGZ-u o sukobu rješavao kralj svojim rješenjem. Takav institut ne postoji ni u jednom zakonu koji je uređivao izvlaštenje na ovim prostorima sve do današnjeg doba i hrvatskog Zakona o izvlaštenju, koji također ne uređuje mogućnost da zakonodavac odlučuje u postupku izvlaštenja. Dodatna zanimljivost leži u tome da je u razdoblju koje rad obrađuje prosuđivanje je li određeni objekt nužan za izvođenje određenih radova u javnom interesu bilo pravo parlamenta u republikama, a pravo egzekutive u monarhijama, od čega je ovaj zakon odstupio.⁴⁸ Postojanje takvog instituta pokazuje da u ovom razdoblju još nije bila izvršena podjela vlasti kakva postoji u suvremeno doba te da je postojalo preklapanje ovlasti zakonodavne, izvršne i sudske vlasti.

⁴⁷ To je bilo opće pravilo kad su odluke donosili muncipiji. »S toga kod muncipija proti svim odlukama ide utok neposredno zemaljskoj vladi, molbeni tečaj opseže samo dva stupnja oblasti.« Krišković, 1900. i 1901: 82.

⁴⁸ Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1878: 553.

4.6.2. Provođenje postupka izvlaštenja

Predloženci izvlaštenja (kr. zemaljska vlada ili gradsko zastupstvo), kao predstavnici korisnika izvlaštenja, morali su, prema ZINGZ-u, izraditi građevne osnove koje su morale biti ispitane. U slučaju kad je građevne osnove ispitivala sama vlada, ona je bila ovlaštena preinačiti one koje je izradilo gradsko zastupstvo, što nisu bili ovlašteni ostali državni organi. Ta je odredba razumljiva budući da je prema tadašnjem uređenju Zagreb bio muncipij⁴⁹ i neposredno mu je bila nadređena kr. zemaljska vlada.

Zakon nije propisivao rok u kojem se postupak izvlaštenja morao provesti, što je vlasnike nekretnina stavljalo u nepovoljan položaj budući da nisu mogli raspolagati nekretninom jer se postupak mogao provesti bilo kad, a da im položaj bude lošiji, pobrinuo se zakonodavac time što nije predvidio naknadu štete za vrijeme od donošenja odluke o izvlaštenju (odluka iz §. 2. Zakona) do završetka postupka izvlaštenja, a nepobitno je da je vlasnik nekretnine u tom razdoblju pretrpio štetu.⁵⁰

Zanimljiva je odredba ZINGZ-a koja je propisivala da je vlada ovlaštena prije imenovanja povjerenika zahtijevati da joj se predoči pokriće troškova koji su potrebni za provođenje izvlaštenja te izvođenje radova zbog kojih se izvlaštenje provodi (§. 18. al. 3.). Dakle, kad bi kr. zemaljska vlada smatrala da je riječ o većim troškovima, tražila je dokaz da će grad biti kadar podmiriti troškove. Taj institut bio je svojevrsna kontrola racionalnosti rada lokalne jedinice.

Nakon što je imenovan, vladin povjerenik morao je odrediti da se osnova za izvlaštenje izloži na javni uvid na četrnaest dana te o stavljanju na uvid objaviti oglas u službenim novinama. Taj element javnosti uobičajen je za ondašnje doba, barem što se izvlaštenja tiče, što je bilo iznimno napredno. U navedenom roku, ovlaštenici na to imali su pravo prigovoriti iz vlastbenoj osnovi bilo pismeno ili usmeno na zapisnik koji je bio otvoren na mjestu koje bi bilo naznačeno u oglasu.

»Nakon minulog roka za prigovore uriče povjerenik ročište i po dovršenoj razpravi izriče obrazloženu odluku o predmetu, opsegu i načinu iz vlastbe

⁴⁹ »Gradske se općine dijele u dvije vrste. Glavni grad Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun podređeni su neposredno zem. vladi. To su muncipiji.« Krišković, 1900 i 1901: 77.

⁵⁰ U zaključku Stola sedmorice br. 712/1–37 od 11. lipnja 1937. između ostalog se ističe: »Zakon o iz vlastbi nekretnina u gradu Zagrebu ne određuje rok, u kojem se ima iz vlastbeni postupak provesti, a niti predviđa naknadu štete za vrijeme od zaključka pothvata (par. 2) u smislu par. 1 do svršetka iz vlastbenog postupka i odmjere štete prema poglavlju III.« Zbirka rješenja Stola sedmorice, 1940: 644.

uz naznaku roka u kojem mora korisnik izvlaštenja zamoliti postupak utvrđivanja naknade (najviše 3 mjeseca), te uz naznaku gradjevina, što ih ima izvesti i uzdržavati.« (Žigrović-Pretočki, 1911: 438)

Izričito je bilo zabranjeno da se u ovom postupku provodi rasprava o naknadi, o kojoj se stranke dogovaraju nagodbom ili pred kr. sudbenim stolom⁵¹ u Zagrebu.

Protiv odluke vladinog povjerenika bila je dopuštena žalba (utok) kr. zemaljskoj vladi u roku 14 dana od dostave odluke o izvlaštenju.⁵² Takvo rješenje iznimno je pogodovalo korisniku izvlaštenja budući da je korisnik izvlaštenja često bila država pa je kr. zemaljska vlada koja je u tom slučaju predložnik izvlaštenja bila u položaju postavljati voditelja prvostupanskog postupka, a zatim protiv njegove odluke sama rješavati u drugom stupnju, što je očito otegotna okolnost za vlasnika nekretnine.

Korisnik izvlaštenja kojemu je podijeljeno pravo izvlaštenja bio je, prema odredbama Zakona o izvlastbi, dužan izraditi izvlastbenu osnovu (plan izvlaštenja, nap. a.) posebno za svaku općinu, ako je to bilo potrebno. Izvlastbena osnova sastojala se od nacrti i popisa.⁵³

Ovaj je zakon, kao i ZINGZ, pogodio tome da se u pogledu izvlastbene osnove postigne nagodba, koju je moralo potpisati poglavarstvo općine u kojoj se nalazila nekretnina koja se izvlašćuje. Sve to da bi se zaštitilo najčešće nepismene vlasnike nekretnina od zlorabab, jer se smatralo da općinska poglavarstva ne bi potvrdila nagodbu koja bi bila na štetu stanovnika njihove općine.

O dozvoli za počinjanje postupka izvlaštenja⁵⁴ ugarski je ministar obavještavao upravni odbor nadležnog muncipija koji je morao sastaviti tročla-

⁵¹ U razdoblju 1874.–1884. bilo je šest sudbenih stolova (uz još sedam u Vojnoj krajini), od 1884. jedanaest, a od 1886. devet. Opširnije u: Beuc, 1985: 308–310.

⁵² To je bilo opće pravilo kad su odluke donosili muncipiji. »S toga kod muncipija proti svim odlukama ide utok neposredno zemaljskoj vladi, molbeni tečaj opseže samo dva stupnja oblasti.« Krišković, 1900 i 1901: 82.

⁵³ Nacrt je morao sadržavati sve posjedovne čestice koje je sadržavao predmet postupka izvlaštenja, kao i njihove topografske brojeve, dok je izvlastbeni popis morao sadržavati zemljišnoknjižne i katastarske podatke o nekretnini. Na kraju popisa ubilježavao se opis prava koja se eventualno izvlašćuju te služnosti koje su uknjižene na nekretninu koja se izvlašćuje.

⁵⁴ Primjerice, ako se radilo o izvlaštenju radi izgradnje željeznice, izvlaštenje se dopuštalo tako da se u dozvolbenu ispravu kojom se određivala izgradnja i podjeljivala koncesija (ako je izgradnja bila povjerena nekoj drugoj osobi osim državi) umetala odredba sljedećeg sadržaja: »Za izgradnju i poslovne svrhe ove željeznice dozvoljava se ovim izvlastbeno pravo polag zakonskog čl. XLI. od godine 1881. Dozvolbenik je dužan izvlastbene i odštetne poslove – ove potonje utoliko, u koliko ne bi bili upućeni u sudbeni put – provesti, i to dokazati

no povjerenstvo, uz pisara, koje je provodilo postupak izvlaštenja u mjestu u kojem je ležala nekretnina koja se izvlašćuje. O tome se obavještavalo poglavarstvo dotične općine koje je moralo izvjesiti izvlastbenu osnovu u općinskoj zgradi te obavijestiti⁵⁵ zainteresirane stranke o vremenu rasprave, koja se nije smjela održati prije proteka 15 dana od oglašavanja u općinskoj zgradi niti nakon proteka 30 dana od toga oglašavanja.

Na raspravi je vlasnik nekretnine imao pravo na zapisnik izjaviti prigovore protiv izvlastbene osnove i ponudene cijene. Ako bi vlasnik o raspravi bio osobno obaviješten te ako ne bi podnio navedene prigovore, smatrala se i izvlastbena cijena i ponudena cijena konačno ustanovljena.⁵⁶ No, ako vlasnik ne bi bio osobno obaviješten, nego samo putem javnog priopćenja, smatrala se ustanovljenom samo izvlastbena osnova, a ne i cijena.⁵⁷ Iz tog je razloga dostava bila posebno uređena.⁵⁸ Ovim se odredbama iznimno jačao položaj vlasnika nekretnine, budući da je u razdoblju o kojem govorimo bilo mnogo nepismenih ljudi koji ne bi znali pročitati javno priopćenje. Odredbom da vlasnik mora biti osobno obaviješten sprječavale su se manipulacije iznosom naknade. Da nije bilo te odredbe, korisnici izvlaštenja svjesno bi umanjivali cijenu nadajući se da vlasnik neće doći te tako »prihvatiti« ponuđenu cijenu.

Ako nagodba ne bi uspjela, povjerenstvo je izvršavalo očevid te izricalo meritornu odluku. U odluci se utvrđivalo za koje je čestice odobrila izvlastbena osnova te za koje je čestice osnova promijenjena i kako. Odluka se

---

prigodom tehničke pohvalbe pod prietnjom pravnih posljedica ...« Primjer takve isprave v. u §. 5. Dozvolne isprave kr. ug. ministra trgovine od 29. travnja 1906. br. 29.410 za parovoznu vicinalnu željeznicu Petrovaradin – Beočin, Obćinar br. 26/1905: 202–203, ili u §. 5. Dozvolne isprave za parovoznu vicinalnu željeznicu Osiek – Djakovo – Vrpolje br. 66.086/1906, Obćinar br. 26/1907: 10–11.

⁵⁵ Navedeni oglas objavljivao se i u službenim novinama, jednom, te u lokalnim novinama, triput. U oglasu je moralo biti naglašeno da će povjerenstvo meritorno odlučiti i ako interesenti ne bi bili prisutni.

⁵⁶ U rješidbi od 30. ožujka 1916. br. 729 kr. hrv. slav. dalm. Stola sedmorice, kojom se ukida rješenje Banskog stola br. 21922 od 20. listopada 1915. i u kojoj Stol sedmorice nalazi, između ostalog, da »vidiv nadalje, da je odluka žup. Upravnog odbora od 3. januara 1911. br. 25726 postala pravomoćnom, uslijed čega se mora uzeti, da su se u opće svi interesenti zadovoljili sa u toj odluci dosuđenom odštetom, pa stoga otpada potreba, da se ureda radi pred sudom povede ponovno odštetni postupak«. Zbirka rješidaba kr. hrv. slav. dalm. Stola sedmorice, 1927: 349.

⁵⁷ Ako bi za nekog vlasnika prebivalište bilo nepoznato ili je živio u inozemstvu te ne bi dobio obavijest, imenovao bi mu se skrbnik, koji se nije mogao nagoditi o odšteti.

⁵⁸ Način osobne obavijesti propisane u §. 35 Zakona o izvlastbi uređivala je Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 14. ožujka 1901. br. 3633, *Sbornik zakona i naredbah od godine 1901.*, kom. V., br. 29.

izricala usmeno na raspravi, a potom se sastavljala pismeno i prilagala u spis.

Protiv te odluke nezadovoljna stranka (korisnik izvlaštenja i vlasnik nekretnine) imala je pravo žalbe (utoka) ugarskom ministru za komunikacije, u roku tri dana. Povjerenstvo je žalbu i spis predmeta u daljnjem roku od tri dana podnosilo ministru koji je donosio konačnu odluku.

Odluka koja bi postala pravomoćna⁵⁹ dostavljala se nadležnom sudu, koji je provodio sudsku ovrhu novčanog iznosa vrijednosti nekretnine utvrđene bilo nagodbom, bilo pravomoćnom odlukom.

4.7. Pravo na naknadu (odštetu)

Gotovo svi zakoni u ovom razdoblju koristili su se izrazom »odšteta«, uz iznimku OGZ-a koji se koristio izrazom naknada. U ovom se radu koristi potonji koji je više u duhu hrvatskog jezika i današnjeg vremena.

4.7.1. Oblik naknade

Oblik naknade nije bio propisan OGZ-om, kao ni Naredbom iz 1857., ali se može pretpostaviti da se prednost davala isplati naknade u novcu, budući da je to bio glavni oblik naknade kod izvlaštenja sve do najnovijih vremena, a taj se zaključak može izvesti i iz teksta Općeg šumskog zakona koji isključivo govori o »odštetnim svotama«.

Naknadu je bio dužan, prema ZINGZ-u, isplatiti korisnik izvlaštenja. Isplaćivala se u novcu, ako nije drugačije ugovoreno. Dakle, prednost se davala novčanoj naknadi, jednako kao i prema Zakonu o izvlastbi koji je propisivao da se naknada u pravilu plaćala u novcu, osim ako bi korisnik izvlaštenja, uz pristanak vlasnika nekretnine, u zamjenu dao drugu odgovarajuću nekretninu. Što se prava trećih⁶⁰ na nekretnini tiče, vrijede jednaka pravila kao u ZINGZ-u. Davanje prednosti naknadi u novcu nalazimo i u njemačkom pravu (Jellinek, 1934: 405).

⁵⁹ U ovoj je fazi dolazilo do čestih zakašnjenja i odugovlačenja postupka. V. Otpis kr. hrv.-slav.-dalm zem. vlade, odjela za unutarnje poslove, od 7. ožujka 1893. br. 11.009, upravljen na sve kralj. županijske oblasti, Obćinar br. 21/1893: 84.

⁶⁰ Ovaj je zakon, kao i ZINGZ, uređivao da se nosioci stvarnih prava na nekretnini koja se izvlašćuju obeštećuju iz ukupnog iznosa naknade koja bi se isplatila za izvlaštenu nekretninu. Ako nositelj nekog stvarnog prava ne bi bio zadovoljan s iznosom naknade, imao je pravo pokrenuti postupak utvrđivanja naknade pred nadležnim sudom.

4.7.2. Iznos naknade

Kod izvlaštenja se prema OGZ-u isplaćivala »primjerena naknada«, što je često bio problem pri njezinu određivanju. Iako i Naredba iz 1857. također sadržava formulaciju o »primjerenoj« naknadi, ona je sadržavala i relativno iscrpne odredbe o određivanju naknade koja se određivala putem »uredne procjene«. Slično kao i Naredba iz 1857., Rudarski zakon također je propisivao primjerenu naknadu, ali je propisivao da se odšteta utvrđuje nalazom vještaka.

Naknada se prema odredbama ZINGZ-a sastojala od »podpune vrijednosti nekretnine, koja se izvlašćuje, računajući amo pripadke (pertinencije) i plodove njezine«. Potrebno je istaknuti da je izraz »podpuna vrijednost« značio da se u vrijednost nekretnine ne može računati i posebna vrijednost koju je nekretnina imala za vlasnika,⁶¹ dok se moguća činjenica da je nekretnina dio veće nekretnine uvažavala, pa se moralo obeštetiti vlasnika i zato što bi njegova nekretnina nakon izvlaštenja jednog njezina dijela imala manju vrijednost.

Čini se da je Zakon pravilno propisivao da se pri odmjeri naknade ne uzima u obzir povećana vrijednost koju će nekretnina imati nakon što se izvede ono zbog čega se nekretnina izvlašćuje. Logično je isplatiti trenutnu vrijednost nekretnine, kakva ona jest. Bilo bi pogrešno s gledišta javnog interesa, tj. naspram poreznih obveznika, kad bi se plaćala buduća vrijednost nekretnine koja je porasla zbog izvođenja radova u cilju javnog dobra koje su platili ti isti porezni obveznici.

Kroz cijeli Zakon provlačila se želja da se što više slučajeva izvlaštenja riješi nagodbom, a ta je želja vidljiva i ovdje. Tome se ne može prigovoriti, budući da se tako smanjuju troškovi, a valja pretpostaviti i da bi obje strane bile zadovoljne, inače ne bi sklapale nagodbu.

Šteta⁶² koja bi proizlazila iz ograničenja vlasničkih prava izvlaštenjem nadoknađivala se jednako kao i kod oduzimanja vlasništva, ali s tim da je vlasnik nekretnine imao pravo, u slučaju da se ne može unaprijed utvrditi naknada štete,⁶³ tražiti da se iznos naknade utvrđuje godinu za godinom.

⁶¹ Iz vladinog obrazloženja ovog zakona, Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1878: 556.

⁶² Što se tiče štete koju bi izvlaštenjem trpjeli posjednici osobnih služnosti i stvarnih prava na toj nekretnini, jednako tako i zakupnici i najmitelji, ona se također nadoknađivala, ali unutar iznosa odštete za izvlaštenu nekretninu, ne posebno, i to ako prethodno ne bi došlo do nagodbe između njih i vlasnika nekretnine.

⁶³ Primjerice, ako se izvlastio vinograd, ne može se unaprijed znati kolika će svake godine biti cijena grožđa ili vina.

Cilj je te odredbe bio da onemogućiti ili barem, prema našem mišljenju, oteža manipulacije iznosom odštete, budući da je teško očekivati da bi se uspjelo manipulirati iznosom odštete u više navrata.

Izvlaštenje koje je uređivao Zakon o izvlastbi provodilo se uz pravu i potpunu naknadu, a osim vrijednosti nekretnine u iznos naknade uračunavali su se i gubitak vrijednosti koji bi nekretnina trpjela, troškovi potrebni da bi se nekretnina i dalje upotrebljavala kao i do tada te povećani troškovi uporabe preostalog dijela nekretnine nakon izvlaštenja. Vrijednost izvlaštene nekretnine ustanovljivala se prema postojećim cijenama u doba izvlaštenja, dakle isplaćivala se tržišna vrijednost nekretnine, ali se nije uzimala u obzir, i to je bilo posebno propisano u zakonu, subjektivna vrijednost nekretnine za vlasnika, jednako kao i u ZINGZ-u.

Ovakvo uređenje iznosa naknade u ta dva zakona značajan je napredak od uređenja iznosa naknade prema OGZ-u, koji je propisao samo da se plaća »primjerena naknada«, dok su navedena dva zakona puno šire i preciznije odredila iznos naknade.

Neki su zakoni dopuštali u određenim slučajevima izvlaštenje bez plaćanja ikakve naknade. Takve su odredbe sadržavali, primjerice, Zakon o vodnom pravu,⁶⁴ koji je dopuštao izvlaštenje (jer se ovdje nesporno radi o izvlaštenju) i bez naknade, ako na nastalim otocima ili naplavinama nije bilo zgrada, poljoprivrednih sorti ili šume (§ 8.). Naime, ovaj je zakon određivao da su otoci i naplavine koji bi se stvorili u koritu pripadci obalnog posjeda, tj. da je vlasnik obalnog posjeda (zemljišta) ujedno i vlasnik otoka ili naplavine.⁶⁵ Ako bi na otoku ili naplavini bile nekakve zgrade, nasadi ili šuma, morala se isplatiti naknada, kao i prema Naredbi iz 1857. Izvlaštenje bez plaćanja odštete nalazimo i u drugoj noveli Zakona o izvlastbi u svrhu izvlaštenja zemljišta na morskoj obali iz 1914.

⁶⁴ Ovaj je zakon to dopuštao u više svojih odredbi, a u Saboru se razvila žustra rasprava oko odredbe §. 18 alineje 2. koja je dopuštala da se radi javnih gradnja cestnih i vodnih iz privatnih korita vadi šljunak bez ikakve odštete. Zastupnik Neumann tražio je da se ta odredba briše, ali je Sabor to otklonio jer je ta odredba bila u suglasju s Naredbom iz 1857. koja je također dopuštala vađenje šljunka iz privatnih korita bez naknade. Stenografički zapisnici Sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 21. svibnja 1891. do 13. svibnja 1892., 1892: 195 i 196.

⁶⁵ Oko §§ 7. i 8. razvila se u Saboru žustra rasprava. Naime, bilo je mišljenja da su u međusobnom protuslovlju, ali prevladalo je mišljenje da nije tako jer da su otoci vlasništvo države i da je država, izručujući tom zakonskom osnovom vlasništvo nad otocima u svim vodama vlasniku obalnog posjeda, imala pravo ustanoviti uvjete pod kojima to čini. Zakon o vodnom pravu ..., 1903: 46.

4.7.3. Postupak utvrđivanja naknade

Postupak utvrđivanja naknade za izvlaštenu nekretninu nije bio uređen odredbama OGZ-a, već je to prepušteno posebnim zakonima i naredbama. Tako je Naredba iz 1857. propisivala da se iznos naknade utvrđuje procjenom koju je obavljala »dotična vlast koja će k tomu prizvati urednike cestnih ili vodenih gradnja onoga kotara, gdje leži predmet trebovan«. Ako stranka ne bi bila zadovoljna određenim joj iznosom naknade, imala je pravo na redovni sudski postupak u kojem je mogla osporavati iznos naknade. Slično je uređenje sadržavao i Rudarski zakon, s tim da je propisivao da odštetu utvrđuje kotarska vlast na temelju procjene vještaka.

Naknadu je, prema odredbama ZINGZ-a, ako njezin iznos ne bi bio dogovoren nagodbom, određivao kr. sudbeni stol u Zagrebu.⁶⁶ Nakon podnošenja molbe⁶⁷ za otpočinjanje postupka utvrđivanja naknade,⁶⁸ kr. sudbeni stol morao je poslati povjerenika iz svojih redova koji je trebao voditi raspravu, uz zakletog pisara. Sudski povjerenik sazivao je raspravu na koju je pozivao korisnika izvlaštenja, vlasnika nekretnine ili zakonskog zastupnika, poznate ovlaštenike, uz napomenu da će se i bez njihova sudjelovanja odrediti naknada. U isto vrijeme morao je oglasom u službenim novinama pozvati na ročište sve one koji drže da imaju nekakvo pravo na nekretnini koja se izvlašćuje. Sudski povjerenik imao je dužnost da pokuša da stranke postignu nagodbu, a ako je ne bi postigli, korisnik izvlaštenja i ovlaštenici imenovali su vještake.⁶⁹ Nakon što bi se tako imenovala dva vještaka, sudski povjerenik imenovao bi trećega kao predsjednika vještačkog povjerenstva kojem su stranke iznosile sve što su držale važnim. Zatim se odredivala rasprava na kojoj se obavljala procjena nekretnine, bilo usmeno na zapisnik, bilo pismeno kad se radilo o većim zgradama, nakon čega je sudski povjerenik predavao sudu sve spise predmeta.

Sud bi tada obrazloženom odlukom, ako ne bi ocijenio da se postupak procjene mora ponoviti ili dopuniti, rješavao pitanje naknade, protiv koje

⁶⁶ O organizaciji sudova u Hrvatskoj u tom razdoblju v. u: Beuc, 1999.

⁶⁷ U toj je molbi korisnik izvlaštenja morao dokazati da je izvlaštenje dopušteno (pripušteno), točno označiti nekretninu koja se izvlašćuje, vlasnika, terete na nekretnini, priložiti zemljišnoknjižni (gruntovni) izvadak, katastarski nacrt i potvrdu gradskog zastupstva o posjedu.

⁶⁸ Ako korisnik izvlaštenja ne bi zamolio početak postupka utvrđivanja naknade u propisanom roku ili ako ne bi u propisanom roku isplatio ili položio naknadu, njegovo je pravo na izvlaštenje prestajalo (utrnulo) te je bio dužan vlasniku nekretnine nadoknaditi štetu koju bi pretrpio.

⁶⁹ Ako bi odbili, vještake bi imenovao sudski povjerenik – § 28. al. 2. Zakona.

je bila dopuštena žalba u roku od tri dana na kr. Stol sedmorice,⁷⁰ ali samo zbog povrede postupovnih odredaba ovog zakona i Gradanskog postupnika. To je značilo da se u osnovi nije mogao napadati iznos naknade⁷¹ ako bi postupak bio korektno proveden. To je znatno ograničenje mogućnosti žalbe, posebno ima li se u vidu da je to bila jedina mogućnost sudske zaštite prema ovom zakonu, a nije bilo mogućnosti da se sudski propituje postupak prije postupka utvrđivanja naknade.⁷² Činjenica koja je dodatno otežavala žalbu bio je iznimno kratak rok u kojem se žalba morala podnijeti (tri dana).

Suprotno tome, §. 161. Zakona o vodnom pravu određivao je da se iznos naknade ustanovljivao ili nagodbom ili izvlaštenjem. Ako stranka ne bi bila zadovoljna naknadom, morala je to prijaviti županijskoj oblasti u roku 14 dana od dostave odluke te izjaviti da je voljna ići na parnicu. Ako bi došlo do toga, korisnik izvlaštenja (dozvolbenik) mogao je položiti iznos naknade koji je određen upravnim putem kod suda, a nakon toga se moralo provesti pravomoćno izvlaštenje, bez obzira na provedeni sudski procjembeni postupak. Dakle, vlasnik je mogao osporavati visinu naknade sudskim putem, ali to nije utjecalo na provođenje ili neprovođenje izvlaštenja.⁷³ Bitno je naglasiti da se ovaj postupak odnosio na sve primjere izvlaštenja koja je uređivao ovaj zakon.

⁷⁰ U rješidbi Stola sedmorice od 19. listopada 1928. br. 5000 u kojoj Stol sedmorice vraća predmet sudbenom stolu na rješavanje jer nije nadležan za rješavanje žalbe protiv odluke prvostupajnskog suda kojom se napada odluka o troškovima postupka te se, između ostalog, ističe: »stol sedmorice vratio je spise sudbenom stolu s nalogom, da gledom na to, što nepredleži slučaj, predviđen u par. 35. zakona o izvlastbi nekretnina u gradu Zagrebu od 18. decembra 1876. broj 94 zbornika, spise propisanim putem podnese banskom stolu na nadležno riješenje od moliteljice uloženog utoka i žalbe ništove.« Zbirka rješidaba Stola sedmorice, 1930: 286.

⁷¹ U rješidbi Stola sedmorice br. 6/2–38 od 10. ožujka 1938. između ostalog se ističe: »Medutim, niti gradska općina niti protustranka ne ističe, u čemu se sastoji povreda postupovne ustanove. Njihove žalbe upravljene su na pobijanje same odštete i to žalba grad. općine glede previsoke odštete, a žalba protustranke glede načina i količine odštete. Žalbe stranaka dakle nisu izvedene u smislu propisa zakona. Osim toga valja istaknuti, da o pitanju visine odštete odlučuje sud po svom slobodnom osvjedočenju stečenom savjesnom ocjenom svih okolnosti (par. 39 cit. zak.), a mogućnost pobijanja sudačkog osvjedočenja nije predviđena u par. 35 cit. zak.« Zbirka rješidaba Stola sedmorice, 1940: 645.

⁷² U rješidbi Stola sedmorice br. 1362/1–1939 od 1. veljače 1940. između ostalog se ističe: »Protiv međutomnih odluka u izvlastbeno-odštetnom postupku u gradu Zagrebu nema pravnog lijeka.« Zbirka rješidaba Stola sedmorice, 1941: 687.

⁷³ U rješidbi bečkog vrhovnog upravnog sudišta br. 12211 od 30. studenog 1875. između ostalog se ističe: »Izreka političke oblasti o dozvoli izvlastbe ne može se građansko-pravnim putem pobijati.« Zakon o vodnom pravu ..., 1903: 188.

Za vođenje postupka utvrđivanja naknade prema Zakonu o izvlastbi bio je nadležan onaj sudbeni stol na području kojeg se nalazila nekretnina koja se trebala izvlastiti.⁷⁴

Sudbeni je stol, čim bi zaprimio izvlastbenu osnovu, određivao ročište na mjestu gdje je ležala nekretnina. O ročištu se objavljivao oglas na način jednak kao kod postupka izvlaštenja. Raspravu je vodio jedan od sudaca sudbenog stola, uz kojega je bio prisutan i pisar. Tendencija preferiranja nagodbe vidi se i ovdje budući da je sucu bila dužnost da pokuša navesti stranke da zaključe »prijateljsku nagodbu«.

Ako nagodba među strankama, nekim ili svima, ne bi uspjela, imenovali su se vještaci za procjenu vrijednosti nekretnine. Korisnik izvlaštenja i stranke imenovali su po jednog vještaka, a sud trećeg kao predsjednika. O prigovorima na pojedine vještake odlučivao je sudac na licu mjesta.

Stranke su sucu na zapisnik izjavljivale svoje zahtjeve, prigovore, koje su vještaci uzimali u obzir kad bi im sudac priopćio izvlastbenu osnovu te su izvršavali procjenu. Nakon izvršene procjene stranke su imale pravo na zapisnik izjaviti svoje primjedbe. Bitno je napomenuti da sud nije bio vezan procjenom vještaka. Nakon završetka postupka procjene, izaslani sudac poslao bi spis sudbenom stolu, koji je svoju odluku na temelju spisa morao izreći u roku osam dana i ta je odluka morala sadržavati: opis izvlaštene nekretnine i njezinih pripadaka i točno utvrđenje načina naknade i njezina iznosa.

Protiv te odluke nezadovoljna je stranka imala pravo žalbe u roku od osam dana na kraljevsku tablu,⁷⁵ a protiv odluke kraljevske table također je nezadovoljna stranka imala pravo žalbe u roku osam dana na Kraljevsku ugarsku kuriju (najviši sudski organ u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu). Osim što je davao mogućnost žalbe na više stupnjeva, ovaj je zakon, za razliku od ZINGZ-a, omogućivao i žalbu na visinu naknade, kao i na način na koji se naknada isplaćivala, a ne samo na povredu pravila postupka, što je jedino dopuštao hrvatski autonomni zakon.

Isplatom naknade prestajali su svi tereti na izvlaštenoj nekretnini, a korisnik izvlaštenja imao je pravo na temelju izvlastbene osnove, odluke o nak-

⁷⁴ U zaključku Stola sedmorice br. 1704/1–38 od 22. prosinca 1938. između ostalog se ističe: »Nadležnost suda za odštetu izvlaštenih nekretnina po zak. čl. XLI: 1881. određena je u par. 43 tog zakona, a to je okružni sud« (bivši sudbeni stol, nap. a.), »dok je za odštetu po naredbi Min. unutarnjih djela i pravosuđa, te za trg. obrt i javne građevine od 21. IV. 1857. nadležan redovni put pravde.« Zbirka rješidaba Stola sedmorice, 1941: 431.

⁷⁵ Kraljevski apelacijski sud. Postojala su dva: prema Zak. čl. LIV. iz 1868. ustanovljena su dva kraljevska apelacijska suda, jedan u Budimpešti i drugi u Marosvásárhelyu.

nadi (ili pogodbe) te isprave o izvršenoj isplati naknade zatražiti prijenos nekretnine na svoje ime.

4.8. Stupanje u posjed izvlaštene nekretnine

Odredbe o stupanju u posjed izvlaštene nekretnine ne postoje u OGZ-u. Naredba iz 1857. propisivala je da je korisnik izvlaštenja stupao u posjed istodobno s isplatom naknade, ali na to nije bio obavezan, već je vlasnik nekretnine imao pravo na zatezne kamate od 4% koje su se isplaćivale »povremeno i po redu«. Na taj način htjelo se prisiliti korisnika izvlaštenja da što prije isplati naknadu vlasniku nekretnine, dodatna povoljnost za vlasnika nekretnine bila je u tome da se nisu primjenjivale odredbe §§. 1480. i 1335. OGZ-a. Prema Rudarskom zakonu, izvlastitelj je bio ovlašten stupiti u posjed nekretnine čim bi položio naknadu kod suda ili bi osigurao iznos godišnje rente.

Odredbe o stupanju u posjed izvlaštene nekretnine ZINGZ-a propisivale su da je sud uvodio korisnika izvlaštenja u posjed kad bi korisnik dokazao da je isplatio ili položio^{76, 77} naknadu. Bitno je napomenuti da je danom isplate odnosno polaganja naknade korisnik izvlaštenja stjecao pravo uknjižbe prava vlasništva na nekretnini i da su tog dana prestajala sva prava i tereti na nekretnini. Odluka o izvlaštenju nije imala samo pravno djelovanje na jednovremenog vlasnika nekretnine, nego i na njegove nasljednike. Tako, primjerice, ako bi postupak bio dovršen, a vlasnik umro prije isplate

⁷⁶ Naknada se polagala kod suda u sljedećim slučajevima: ako je nekretnina koja se izvlašćuje činila fideikomis i ako je bila opterećena nekim stvarnim pravom (teretima, hipotekom).

⁷⁷ U rješidbi bečkog vrhovnog upravnog sudišta br. 7832 od 22. lipnja 1897. između ostalog se ističe: »Izvlastbenom odlukom i uzsljedivšim ustanovljenjem odštetnog iznosa nastaju za obje strane prava i dužnosti: expropriatu dužnost da odstupi vlasnost izvlaštene stvari expropriantu uz isplatu odštetnog iznosa – expropriantu nastaje dužnost da si izvlaštenju stvar nabavi i da plati odštetni iznos. Po tom je neizpravan nazor, da izvlastbenom odlukom expropriant stječe samo prava. Stoga je dopustiv alternativni zahtjev expropriata da se izreče, da je expropriant dužan ili odštetni iznos (u konkretnom slučaju za 14 dana) platiti ili se pako odreći izvlastbe i svih iz iste proiztekavših prava.« Zakon o vodnom pravu ..., 1903: 189. Ova se rješidba odnosila na slučaj prema Zakonu o vodnom pravu, ali treba tumačiti da se to stajalište primjenjivalo na sve slučajeve izvlastbe. Ova je rješidba važna jer je suprotna stajalištu Hrvatskog sabora pri donošenju ZINGZ-a, kad je prevladalo mišljenje da rješenjem o izvlaštenju korisniku izvlaštenja pripadaju samo prava, a ne i obveze. O tome u: Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1878: 555–557.

naknade, korisnik izvlaštenja svejedno je imao pravo upisa vlasništva u zemljišnim knjigama.⁷⁸

U pravilu je prema odredbama Zakona o izvlastbi korisnik izvlaštenja stupao u posjed izvlaštene nekretnine nakon pravomoćnosti sudske odluke o naknadi (osim u slučaju hitnosti radova, ali uz polaganje jamstva, nap. a.), a bio je dužan isplatiti naknadu u roku petnaest dana od pravomoćnosti odluke o naknadi, pod prijetnjom ovrhe, što ne postoji u odredbama ZINGZ-a, pa je u slučajevima izvlaštenja prema ZINGZ-u korisnik izvlaštenja mogao odugovlačiti s isplatom naknade ako mu ne bi bilo u interesu da odmah stupi u posjed izvlaštene nekretnine kojom dotadašnji vlasnik nije više mogao raspolagati.

Kad ne bi položio ili isplatio utvrđenu naknadu u roku šest mjeseci od pravomoćnog utvrđenja odštete ili od sklapanja nagodbe, ili ne bi stupio u posjed izvlaštene nekretnine u istom roku, te ako vlasnik ne bi u roku šest mjeseci zamolio od suda ovrhu radi isplate ili polaganja naknade, smatralo se da su korisnik izvlaštenja i vlasnik odustali od izvlaštenja te bi prestala vrijediti izvlastbena osnova, kao i nagodba o naknadi ili odluka.

Iz navedenoga može se izvesti ovaj zaključak: korisnik izvlaštenja, u dogovoru s vlasnikom nekretnine, mogao je odustati od izvlaštenja ako bi smatrao da izvođenje određenih radova više nije od javnog interesa, tako da ustegne isplatu naknade i ne uđe u posjed izvlaštene nekretnine i uz dogovor s vlasnikom nekretnine da ne zatraži ovrhu. Takvu odredbu nije sadržavao ZINGZ.

5. Zaključak

U radu se analizira institut izvlaštenja u razdoblju omeđenom, s jedne strane, recepcijom OGZ-a u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, a s druge strane raspadom Austro-Ugarske Monarhije.

Izvlaštenje u tom razdoblju, koje karakterizira ubrzani razvoj cestovnih i željezničkih mreža, industrije, izgradnja brana, vodovoda i svih ostalih infrastrukturnih projekata, bilo je snažna poluga u rukama države koja

⁷⁸ U rješidbi Stola sedmorice br. 4545 od 10. kolovoza 1930. između ostalog se ističe: »U nazočnom slučaju radi se o eksproprijaciji, a djelovanje njezino iz javnih obzira nije stegnuto samo na osobu onog vlasnika protiv kojega je neposredno ona zatražena i dozvoljena, pa se stoga postojanje ove odredbe o eksproprijaciji predstavlja u smisli par. 104 gruntovnog reda, kao predmet zabilježbe na nekretnine, koje su eksproprijaciji izvršene.« Zbirka rješidaba Stola sedmorice, 1930: 463.

je tako provodila radnje od općega interesa. To se vidi i iz heterogenosti zakona koji su ga uređivali, tj. iz prisutnosti mogućnosti izvlaštenja u gotovo svim zakonima koji su uređivali materiju javnog dobra. Pri obrađivanju tog instituta valja uzeti u obzir kontekst vremena o kojem se govori, društvene i političke okolnosti koje su dovele do heterogenosti zakona o izvlaštenju.

Kroz cijelo to razdoblje izvlaštenje se provodilo isključivo u javnom interesu i uz plaćanje potpune odštete (uz određene iznimke obrađene prilikom prikaza odredbi Zakona o vodnom pravu i Zak. čl. XXV. iz 1914.) te se uvijek pokušavalo pomiriti javni i privatni interes (kao što je naglašeno u obrazloženju ZINGZ-a), iako je jasno da to nije uvijek bilo moguće.

Razvoj tog instituta u razdoblju 1852.–1918. pokazuje njegovu nužnost pri izvođenju radnji od općeg interesa, kada dođe do sukoba između prava pojedinca na neotuđivost vlasništva i javnog interesa. Tada vrijedi pravilo »prava pojedinca uzmiču pred javnim interesom«.

Literatura

- Beuc, Ivan, Organizacija sudova (1848–1918), Vladavina prava, 5/1999.
- Beuc, Ivan, Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Pravni fakultet Zagreb, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, Zagreb, 1985.
- Derda, Dario, Određivanje naknade za izvlaštenu nekretninu, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 26 (2005), 1.
- Gradjanski zakonik, ur. Rušnov A., Lav Hartman, Zagreb, 1885.
- Jellinek, Walter, Verwaltungsrecht, Verlag von Julius Springer, Berlin, 1934.
- Krasny, Arnold, Frage des Enteignungsrechtes, Manzische f. und Hof Berlags und Universitats Buchhändlung, Wien, 1901.
- Krbek, Ivo, Upravno pravo FNRJ, III knjiga, Savremena administracija, Beograd, 1958.
- Krišković Vinko, Upravna nauka i hrvatsko upravno pravo po predavanjima prof. Kriškovića 1900. i 1901.
- Kutscher, Hans, Die Einteignung – ein Betrag zur Lehre von der Enteignung und vom Eigentum, W. Kohlhammer, Stuttgart und Berlin, 1938.
- Meyer, Georg, Das Recht der Expropriation, Velag der serigschen Buchhandlung, Leipzig, 1868.
- Opći građanski zakonik, ur. Spevec, F. J., Lav Hartman, Zagreb, 1899.
- Opći građanski zakonik, ur. Posilović, Stjepan, St. Kugli, Zagreb, 1899.
- Salma, Jožef, Ekspropriacija: instituti, sudska praksa i zakonski propisi, Informator, Zagreb, 1987.

- Smrekar, Milan, Priručnik za upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, knjiga treća, Ignjat Granitz, Zagreb, 1902.
- Šumski zakoni i zakoni o lovu, ur. Žaver Kesterčanek F., Lav Hartman, Zagreb, 1887.
- Vuković, Mihajlo, Opći građanski zakonik s novelama i ostalim naknadnim propisima, Školska knjiga, Zagreb, 1955.
- Zakon od 6. travnja 1906. o nuždnim prolazima sa provedbenom naredbom, ur. Ivan Žigrović-Pretočki, L. Hartman, Zagreb, 1906.
- Zakon o vodnom pravu sa provedbenim i svim naknadno izdanim naredbama, kao i s uputama o izradi motome snage vode, o obrani nasipa od vode i o osnivanju ribnjaka, ur. Franjo Haladi, Lav Hartman, Zagreb, 1903.
- Žigrović-Pretočki Ivan, Upravno pravo kraljevina Hrvatske i Slavonije s obzirom na ustav, Lav Weiss, Bjelovar, 1911.
- Žigrović-Pretočki, Ivan, Hrvatski ustavni zakoni, Lav Hartman, Zagreb, 1917.
- Žigrović-Pretočki, Ivan, Upravna nauka i hrvatsko upravno pravo, Lav Hartman, Zagreb, 1917.
- West's Encyclopedia of American Law, Vol. 4. West Group, St. Paul, 1997.
- Obćinar, tjednik za upravu i javnu sigurnost, Ignjat Granitz, Zagreb, 1882.–1918.

Izvori

- Opći građanski zakonik iz 1853.
- Rudarski zakon, Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, razdjel I., kom. XXI., br. 215 iz 1854.
- Cestovni red, Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, razdjel II., kom. II., br. 2 iz 1856.
- Zak. čl. XLI. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o izvlstbi iz 1881., Zbornik zakona i naredaba, kom. XVI., br. 55 iz 1881.
- Zakon o vodnom pravu iz 1891., Zbornik zakona i naredaba, kom. IV., br. 6 iz 1891.
- Šumski zakon od 1857., Zemaljsko-vladni list kom. XXVII., br. 121 iz 1857.
- Zak. čl. XX. o pokriću potreština konja za stalnu vojsku i domobranstvo u slučaju sprema zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora iz 1873., Zbornik zakona i naredaba, br. 31 iz 1873.
- Zakon o izvlstbi nekretnina u gradu Zagrebu iz 1876., Zbornik zakona i naredaba, kom. XXXVI., br. 94 iz 1876.
- Zakon o nuždnim prolazima iz 1906., Zbornik zakona i naredaba, kom. VIII., br. 23 iz 1906.
- Zakon o izvlstbi u gradu Zemunu iz 1914., Zbornik zakona i naredaba, kom. XVII., br. 95 iz 1914.

- Zak. čl. XXV. zajedničkog Hrvatsko-ugarskog sabora o preinačenju i dopunjenju zakonskog članka XLI.: 1881. u svrhu izvlazbe zemljišta na morskoj obali iz 1914., Zbornik zakona i naredaba, kom II., br. 9, iz 1915.
- Naredba kraljevske zemaljske vlade od 21. travnja 1857., br. 3578., Zemaljsko-vladni list, razdjel I., sv. I., kom. XVII., br. 82 iz 1857.
- Naredba kraljevske zemaljske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade od 9. listopada 1900. br. 42.689, Zbornik zakona i naredaba, kom. X., br. 77. iz 1900.
- Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 14. ožujka 1901. br. 3633, Zbornik zakona i naredaba, kom. V., br. 9 iz 1901.
- Prilozi Stenografskim zapisnicima Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, br. 1–92, Kraljevska zemaljska tiskara, Zagreb, 1914.
- Saborski dnevnik kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, god. 1875.–8., Dionička tiskara, Zagreb, 1878.
- Stenografički zapisnici sabora kralj. Hrvatske Slavonije i Dalmacije, od 21. svibnja 1891. do 13. svibnja 1892., sv. V., godina 1891./1892., Tiskarski zavod »Narodnih Novinah«, Zagreb, 1892.
- Stenografički zapisnici sabora kralj. Hrvatske Slavonije i Dalmacije, od 15. siječnja do 21. travnja 1906., sv. VII., godina 1906., Kraljevska zemaljska tiskara, Zagreb, 1906.
- Zbirka rješidaba kr. hrv. slav. dalm. Stola sedmorice, ur. Aleksa Vragović, Tipografija d.d., Zagreb, 1927.
- Zbirka rješidaba Stola sedmorice, sv. III., ur. Aleksa Vragović, Jugoslavensko nakladno d.d. »Obnova«, Zagreb, 1930.
- Zbirka rješidaba Stola sedmorice, sv. II., ur. Josip Rucner i Petar Strohal, Hrvatska književna naklada, Zagreb, 1940.
- Zbirka rješidaba Stola sedmorice, sv. II., ur. Klement Puharić, Hrvatsko nakladno d.d. »Obnova«, Zagreb, 1945.
- Zbirka rješidaba stola sedmorice, sv. III., ur. Josip Rucner i Petar Strohal, Hrvatska književna naklada, Zagreb, 1941.

EXPROPRIATION IN THE KINGDOM OF CROATIA AND SLAVONIA BETWEEN 1852 AND 1918

Summary

Expropriation is a strong tool in the hands of the state, which uses it in the public interest when there is a conflict between the individual's right to property and the public interest. The author deals with the institute of expropriation in the Kingdom of Croatia and Slavonia between 1852 and 1918, giving the general overview of establishment of the institute of expropriation and defining it as an intervention of the state (usually) government into the private property rights by an authoritative act of a state body with complete compensation as defined by the law, which is conducted because of the public interest that has to be defined by a law or regulation, where it is impossible to realize this interest in any other, less invasive manner.

After that, he analyses the development of expropriation in the mentioned period, when it was regulated by numerous laws and regulations, ranging from the Austrian General Civil Statute Book to autonomous Croatian laws. The author also gives an overview of all laws and regulations that regulated this institute.

Furthermore, he analyses the development of expropriation, dealing separately with the object of and reasons for expropriation, its users, types of expropriation, preparatory activities, expropriation procedure, compensation for the expropriated property, determination of compensatory amounts, and entering into possession of the expropriated immovables. In dealing with the expropriation procedure and determination of compensatory amounts for expropriated property, the author has emphasised the protection of the expropriated owners' rights as exceptionally important part of expropriation procedure, during both expropriation and compensatory procedures.

The author has shown that in expropriation procedures the rights of individuals always give way to the public interest.

Key words: expropriation, public interest, expropriation procedure, compensation, determination of compensatory amount